

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

40

Muzeum Krakowa

Kraków 2022

Recenzenci zeszytu 40 / Reviewers of Volume 40:

Marek Burak (Muzeum Politechniki Wrocławskiej), Karolina Grodziska (Polska Akademia Umiejętności), Katarzyna Jagodzińska (Uniwersytet Jagielloński), Konrad Meus (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Filip Musiał (Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie), Dariusz Niemiec (Uniwersytet Jagielloński), Zdzisław Noga (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Agnieszka Chłosta-Sikorska (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Łukasz T. Sroka (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Marcin Starzyński (Uniwersytet Jagielloński), Jan Święch (Uniwersytet Jagielloński), Janusz Trupinda (Muzeum Zamkowe w Malborku), Konrad Wnęć (Uniwersytet Jagielloński), Michał F. Woźniak (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Emil Zaitz (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Zdzisław Zblewski (Uniwersytet Jagielloński), Marcin Zdanowski (Muzeum Okręgowe w Toruniu), Dorota Żurek (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie)

Redaktor prowadzący / Commissioning editor: Anna Biedrzycka

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Maria Piechaczek-Borkowska

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Ilustracje / Illustrations: Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Archiwum Państwowe w Gdańsku, Biblioteka Jagiellońska (BJ), Biblioteka Kórnicka PAN, Biblioteka Narodowa (BN), Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie (BNPP), Centrum Dialogu Przełomy, Centrum Edukacji Przyrodniczej UJ, Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie, Muzeum Etnograficzne w Krakowie (MEK), Muzeum Krakowa (MK), Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Pamięci Sybiru, Muzeum Pomorza, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Politechnika Krakowska, Wikipedia

oraz / and: Piotr Cora, Mateusz Drożdż, Iwona Siwek-Front, Marcin Gulis, Andrzej Janikowski, Tomasz Kalarus, Kamil Karski, Bogdan Krężel, Michał Lichotański, Marek J. Łukacz, Paweł Mazur, Katarzyna Niwińska, Tomasz Trzaskalik, Mateusz Szczypiński, Agnieszka Wanicka, Michał Wojtarowicz, Mateusz Zdeb, Beata Zuba

ISSN 0137-3129

© Muzeum Krakowa, Kraków, 2022

Wydawca / Publisher:

Muzeum Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków

www.muzeumkrakowa.pl

www.facebook.com/muzeumkrakowa

www.muzeumkrakowa.pl/krzysztofony-zeszyty-naukowe

Rocznik jest wpisany do prowadzonego przez MEiN Wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych z 21 grudnia 2021 r.: na liście nr 32489; unikatowy identyfikator czasopisma – 201305 / The annual is included on the updated list of scholarly journals and peer-reviewed proceedings from international conferences accredited by the Ministry of Education and Science published on 21 December 2021: item No. 32489 on the list; the journal's unique identifier is 201305

Czasopismo jest indeksowane w bazie ERIH PLUS / The journal is included in the ERIH PLUS database

Pierwotną wersją czasopisma jest wersja papierowa / The periodical originally comes out in paper

Printed in Poland

Nakład: 200 egz. / An edition of 200 copies

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

Druk / Print: Sindruk

Redaktor / Editor

Michał Niezabitowski

Rada Naukowa / Scientific Council

Zdzisław Noga – przewodniczący / President (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Antoni Bartosz (Muzeum Etnograficzne w Krakowie), Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Péter Farbaký (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry), Jacek Gądecki (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Jacek Górski (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński), Piotr Krasny (Uniwersytet Jagielloński), Anna Niedźwiedz (Uniwersytet Jagielloński), Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie), Volker Rodekamp (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, RFN)

Komitet Redakcyjny / Editorial Committee

Marcin Baran, Monika Bednarek, Anna Biedrzycka, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Zdzisław Noga, Wacław Passowicz, Jacek Salwiński, Joanna Strzyżewska, Andrzej Szoka, Maria Zientara, Jacek Zinkiewicz – sekretarz / secretary

Nieznany mur obronny partii przedlokacyjnego Kazimierza

Informacje o autorze*: dr inż. architekt, Pracownia Badań Zabytków Architektury, <https://orcid.org/0009-0002-5770-4562>

Information about the author*: DEng, architect, Pracownia Badań Zabytków Architektury [Historical Architecture Research Studio], <https://orcid.org/0009-0002-5770-4562>

Informacje o autorze**: mgr inż. architekt, Pracownia Badań Zabytków Architektury <https://orcid.org/0009-0005-7070-4059>

Information about the author**: MEng, architect, Pracownia Badań Zabytków Architektury [Historical Architecture Research Studio], <https://orcid.org/0009-0005-7070-4059>

Abstrakt: W trakcie badań archeologicznych i architektonicznych prowadzonych w latach 2019–2021 w związku z wymianą nawierzchni ulicy Krakowskiej w Krakowie w partii skrzyżowania tej ulicy z ulicą Rabina Meiselsa podczas odsłaniania fragmentu muru obronnego Kazimierza natrafiono na wcześniejszy mur o przebiegu doń prostopadłym. Odsłonięty odcinek muru, wykonany z warstwowanego wapienia łamanego, przebiega równolegle do pierzei ulicy Krakowskiej w dwóch trzech szerokości tej ulicy. Ma on grubość około 1,5 łokcia (około 90 cm), co świadczy pośrednio o jego wysokości. Odsłonięta na długości blisko 60 m korona odcinka muru posiada kontynuację ku południowi i północnemu wschodowi, bowiem od północy odgina się on ku wschodowi, zapewne równolegle do koryta Starej Wisły. Relacje stratygraficzne warstwowanego muru odsłoniętego w ulicy, prostopadłego do muru obronnego Kazimierza, jednoznacznie dowodzą niejednoczesności ich budowy. Mur obronny Kazimierza dostawiony jest prostopadle do muru w obecnej ulicy Krakowskiej, a wyżej wmurowany – w poprzek, na jego starszej koronie, ponadto różnią się one doborem materiału budowlanego, sposobem jego użycia i technologią budowy. Przyjęto zatem tezę, że odsłonięte obecnie pozostałości muru w ulicy Krakowskiej to zachowana dolna partia muru ograniczającego od zachodu zabudowę przedlokacyjnego Kazimierza. Mur ten zapewne jest efektem inwestycyjnym jednostki osadniczej

istniejącej na omawianym terenie, a przekształconej wskutek parcelacji w trakcie lokacji Kazimierza w 1335 roku. Od zachodu omawiany mur wybudowano w linii odcinka starego szlaku handlowego, tzw. drogi solnej wiodącej przez Wieliczkę i Bochnię na Węgry. Odcinek ten, nazwany później ulicą Krakowską, stanowił główną oś lokacyjnego Kazimierza i według niej m.in. dokonano tyczenia rynku, ulic i rozmierzania bloków przyszłej zabudowy. Powstanie otoczonej murem jednostki osadniczej bezpośrednio przy szlaku handlowym, bez jego włączania w obręb murów, świadczyć może o przemyślanej i zorganizowanej działalności inwestycyjnej, odmiennie niż ma to miejsce w naturalnych, sukcesywnie wykształcających się układach owalnicowych. Kwestie przebiegu muru na całej jego długości, a także obecności na omawianym terenie jednostki osadniczej istniejącej przed lokacją Kazimierza wyjaśnić mogą przyszłe badania archeologiczne.

Odkryty, nieznany wcześniej mur przedlokacyjny jest interesującym świadectwem pierwotnych zamierzeń i możliwości związanych z procesem powstania Kazimierza. Dokonane odkrycia weryfikują dotychczasową wiedzę na temat niektórych elementów rekonstruowanej sytuacji i kształtu średniowiecznego Kazimierza w tym rejonie. Przyjęto bowiem, że wcześniejsze osady funkcjonujące na wyspie wiślanej skupiały się przy kościołach św. Michała i św. Stanisława na Skałce oraz św. Jakuba Apostoła, a także przy kościele św. Wawrzyńca na Bawole. Na temat przedlokacyjnej zabudowy w omawianej partii terenu brak jest wzmianek w literaturze przedmiotu.

A Previously Unknown Defensive Wall Surrounding a Portion of Kazimierz prior to Its Establishment under Magdeburg Law

Abstract: In the course of archaeological and architectural research conducted in the years 2019–2021 in connection with a road surface replacement project on Krakowska Street in Kraków at the intersection of this street with Rabina Meiselsa Street, during the uncovering of a section of Kazimierz's defensive wall researchers came across an older wall running perpendicularly to it. The uncovered section of

the wall, built from layered broken limestone, runs parallel to the frontage of Krakowska Street, underlying two thirds of the street's width. The thickness of the wall is ca. 1.5 m which provides indirect information about its height. The coping of the wall, uncovered on an almost sixty-metre-long stretch of the structure, continues further towards the south and the north-east, bending eastward in the north section, probably running parallel to the Old Vistula River channel. Stratigraphic relationships of the layered wall uncovered in the street and running perpendicularly to Kazimierz's defensive wall clearly prove the dissimultaneity of these two walls' construction. Kazimierz's defensive wall stands at right angles to the wall discovered underneath what is today known as Krakowska Street, and the wall built higher in the structure runs across (and on top of) the other wall's older coping, besides, the two walls differ in terms of choice of building material, its specific usage and construction technology. Therefore, the thesis has been proposed that the presently uncovered relics of the wall underneath Krakowska Street are in fact the surviving bottom part of the wall that used to encircle the town of Kazimierz from the west prior to its establishment under Magdeburg Law. The said wall is most likely the investment effect of the settlement unit that had originally existed in the discussed area and was later transformed following the parcelling out of land during the formal establishment of the town under Magdeburg Law in 1335. From the west, the discussed wall was built along the line of a section of an old trade route, the so-called salt way running through Wieliczka and Bochnia to Hungary. This section, later referred to as Krakowska Street, became the central axis of the town of Kazimierz at the time of its formal establishment under Magdeburg Law, and was used as a reference point during the marking out of the market square and the street grid, and the measuring up of the blocks of future building developments. The establishment of a settlement unit encompassed by a wall and located in the immediate vicinity of a trade route without incorporating a section of the route within the walls may tell a story of a well-thought-out and organized investment activity, unlike the processes we observe in nature, gradually evolving oval plans elsewhere. Issues such as the exact shape and location of the wall in its entirety, as well as the presence of a settlement unit in this area prior to the formal establishment of Kazimierz under Magdeburg Law in 1335 can be addressed by further archaeological research in the future.

The previously unknown, and recently discovered defensive wall dating back to the time before the town's formal establishment under Magdeburg Law is an interesting testimony to the original plans and opportunities associated with the process of Kazimierz's development. The latest finds verify what we have known so far about certain elements of the reconstructed situation and the shape of mediaeval Kazimierz in this particular area, for it had been established that the earlier settlements operating on the river island surrounded by the channels of the Vistula concentrated around the Church of SS Michael and Stanislaus at Skałka and St James the Apostle's Church, as well as St Lawrence's Church in the village of Bawół. There are no mentions about developments existing prior to the establishment of Kazimierz under Magdeburg Law in the discussed location in specialist literature on the subject.

Słowa kluczowe: mur obronny Kazimierza, nieznany wcześniej mur przedlokacyjny, mur warstwowy, ulica Krakowska, ulica Rabina Meiselsa, badania archeologiczne i architektoniczne, koryto Starej Wisły, 1335 rok

Keywords: Kazimierz's defensive wall, previously unknown wall existing prior to the city's establishment under Magdeburg Law, layered wall, Krakowska Street, Rabina Meiselsa Street, archaeological and architectural research, Old Vistula River channel, 1335

Przebudowa nawierzchni ulicy Krakowskiej, mająca miejsce w latach 2019–2021 i prowadzona w ramach drogowego przedsięwzięcia inwestycyjnego o znacznym zasięgu, poprzedzona została przeprowadzeniem badań archeologicznych i architektonicznych w partii skrzyżowania tej ulicy z ulicą Rabina Meiselsa¹. Badania te miały na celu rozpoznanie ewentualnie zachowanych podziemnych partii bramy Krakowskiej zwanej także Glinianą. Ograniczony zakres eksploracji nie pozwolił na pełne rozpoznanie ewentualnych pozostałości bramy Krakowskiej. W przebadanej w tym czasie partii ulicy nie natrafiono na jej relikty², natomiast w trakcie odsłaniania w tej części ulicy fragmentu muru obronnego Kazimierza napotkano wcześniejszy mur o przebiegu doń prostopadłym. Odkrycie to rzuca nowe światło na stan wiedzy o formowaniu się zabudowy przedlokacyjnego Kazimierza.

¹ Prace wykonywano w latach 2019–2020 w związku z zadaniem Zarządu Dróg Miasta Krakowa *Przebudowa torowiska tramwajowego w ciągu ulicy Krakowskiej na odcinku od ulicy Rollego do ulicy Dietla wraz z przebudową istniejącego układu drogowego, chodnikowego, ścieżek, towarzyszącej infrastruktury technicznej, węzła rozjazdów Krakowska – Dietla – Stradomska wraz z przebudową ulicy Dietla do ulicy Augustiańskiej oraz przebudową istniejącego mostu Piłsudskiego przez rzekę Wisłę.*

² Chmielewski Bogdan, Łukacz Marek: „Kraków ul. Krakowska / ul. Meiselsa – wyniki badań archeologicznych i architektonicznych przeprowadzonych w czasie wykopalisk w rejonie d. bramy Glinianej na krakowskim Kazimierzu

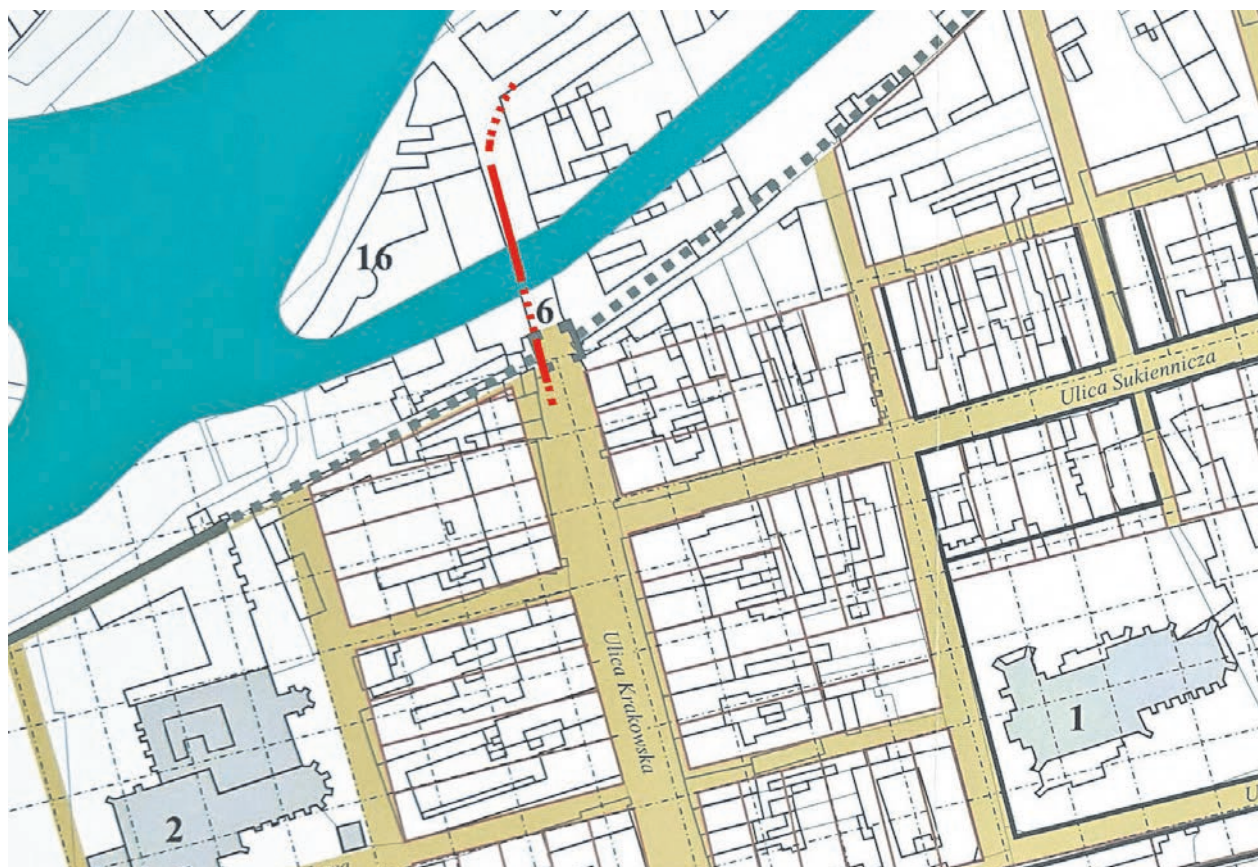
w miesiącu listopadzie 2017”. Kraków 2017, wydruk komp. dostępny w: Małgorzata Mirek-Chmielewska *Badania i Dokumentacja Archeologiczna; Łukacz Marek M., Łukacz Marek J., Goras Magdalena: „Kraków ul. Krakowska 12 – badania architektoniczne odsłoniętej partii piwnic pod poziomem ulicy”.* Kraków 2019, wydruk komp. dostępny w: Pracownia Badań Zabytków Architektury (dalej cyt. PBZA); Łukacz Marek M., Łukacz Marek J.: „Kraków ul. Krakowska / ul. Meiselsa – wstępne wyniki badań architektonicznych murowanych struktur przestrzennych odsłoniętych w czasie badań archeologicznych w rejonie d. bramy Glinianej”. Kraków 2019, wydruk komp. dostępny w PBZA.

Lokalizacja odsłoniętego odcinka muru obronnego przedlokacyjnej jednostki osadniczej na krakowskim Kazimierzu

Odsłonięty odcinek muru o długości około 14 m przebiega równoległe do pierzei ulicy Krakowskiej w dwóch trzecich szerokości tej ulicy. Od północy kończy się on strzępiem wątku przebitego XX-wiecznymi i współczesnymi przewodami instalacji technicznych, zaś od południa

wtopiony jest w ścianę wykopu, a zatem zapewne ciągnie się w kierunku południowym. Mur wykonano z warstwowanego wapienia łamanego. Do jego wzniesienia w dolnej, zachowanej partii, tj. wysokości niemal czterech warstw, użyto sortowanego materiału układanego licowo poziomo.

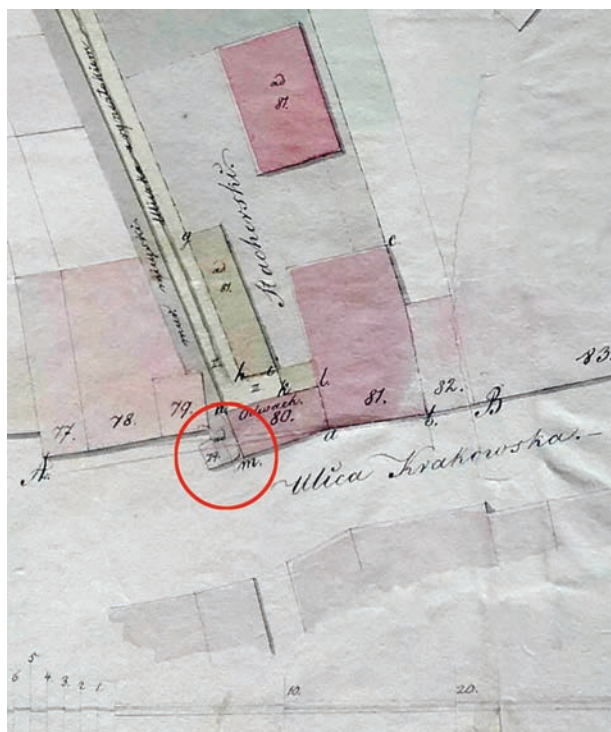
Lokalizacja odsłoniętego odcinka muru obronnego znajdującego się obecnie pod nawierzchnią ul. Krakowskiej, naniesiona na fragment mapy *Kazimierz – modułowe rozplanowanie lokacyjne w XIV wieku*, w: *Atlas historyczny miast polskich*. Red. Roman Czaja. T. 5. *Małopolska*. Red. Zdzisław Noga. Z. 1. *Kraków*. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007, mapa 4.17

Wysokość warstw wynosi około -55–65 cm, zaś mur posiada grubość około 88–90 cm, tj. około 1,5 łokcia. Jego stopa bez wyodrębnionej partii łąwy fundamentowej posadowiona jest na wysokości 200,59 m n.p.t. Korona muru o charakterze strzępia wątku nierównej wysokości posiada rozległe ubytki. Mur w południowej partii został przebity wskutek prowadzenia instalacji kanalizacji. Wschodnie lico muru jest stosunkowo gładkie, opracowane murarsko. Sortowany wapień układano przy użyciu zaprawy wapienno-piaskowej w ciemnoszarym kolorze z jasnymi grudkami niezlasowanego węgla wapnia. Wypełniacz zaprawy stanowi piasek wiślany i żwir o bardzo drobnej granulacji. Lico zachodnie muru czytelne na niewielkim odcinku, opracowane murarsko, widoczne jest w jego skrajnie północnej partii.

Badania archeologiczne ujawniły także niewielki fragment znacznie późniejszej chronologicznie łąwy fundamentowej ściany poprzecznej, posadowionej na warstwie zasypowej około 160 cm wyżej niż stopa muru podłużnego w ulicy Krakowskiej oraz stopa muru obronnego Kazimierza. Relikt ten o wysokości kilku warstw wątku wykonanego z wapienia łamanego, kładziony na zaprawie wapienno-piaskowej, w partiach licowych posiada rdzeń zalewany zaprawą. Zachowany fragment łąwy dostawiony jest do muru w ulicy, niefachowo pod względem murarskim.

W trakcie badań odsłonięto także odcinek muru obronnego Kazimierza wymurowanego po roku 1335, a przyległego ongiś od zachodu – według danych archiwalnych –

do bramy Krakowskiej. Znajduje się on na przedłużeniu północnej ściany elewacyjnej domu przy ulicy Krakowskiej 9 w pierzei ulicy Rabina Meiselsa, wzniesionej z wykorzystaniem znacznych, naziemnych partii tego muru. Odsłonięty pod poziomem ulicy odcinek muru obronnego Kazimierza posiada grubość około 220–230 cm. Jest on wzniesiony z wapienia łamanego, a do jego budowy użyto zaprawy wapienno-piaskowej w szarym kolorze, odmiennym od zaprawy muru w ulicy Krakowskiej. Lico północne zachowanej, podziemnej partii muru obronnego nie nosi wyraźnych śladów warstwowania czy rzędowania wątku, zaś w jego górnej, rdzeniowej partii występuje wapień o mniejszych niż w lico wymiarach. Południowa partia lica została zniszczona w trakcie wkopywania tamże współczesnej studzienki kanalizacyjnej. Mur obronny Kazimierza jest dostawiony do muru w ulicy Krakowskiej do wysokości trzech warstw wyrównawczych. Wyżej wążek muru obronnego przebiega prostopadle w stosunku do korony muru w ulicy i jest na niej wymurowany. Poziom korony muru warstwowanego w ulicy Krakowskiej jest zbieżny z poziomem wąskiej warstwy gliny rozdzielającej warstwę gruntu, czytelnej w profilu archeologicznym N–W, prostopadłym do muru obronnego, a równoległym do muru w ulicy. Odsłonięty fragment muru obronnego pokrywa się poziomem posadowienia, grubością, technologią budowy itp. z jego innymi odcinkami zidentyfikowanymi w czasie badań archeologicznych i architektonicznych w innych wybranych rejonach

Plan okazujący połączenie realności nr 80 i 81 na Kazimierzu, 1837; w zasobie ANK, sygn. WMK VI plan 110. Oznaczono lokalizację podziemnego fragmentu muru obronnego Kazimierza odsłoniętego w pierwszym etapie badań w 2019 r., a istniejącego w ul. Krakowskiej w partii naziennej jeszcze w pierwszej połowie XIX w.

Kazimierza³. Mur obronny posadowiony jest na takiej samej głębokości jak odkryty obecnie, starszy od niego mur warstwowany w ulicy Krakowskiej, tj. około -430 cm, licząc od poziomu chodnika ulicy. Warstwy niwelacyjne i nasypowe kończą się na wysokości około -350 cm.

Przyjąć można zatem, że odsłonięty i rozpoznany architektonicznie odcinek warstwowanego muru w ulicy Krakowskiej, mieszczący się na południe od muru obronnego i usytuowany doń poprzecznie, w części znajduje się wewnątrz ob-

wodu fortyfikacji lokacyjnego Kazimierza i nie należy wiązać go z omawianą wyżej bramą Krakowską. Relacje strygraficzne warstwowanego muru odsłoniętego w ulicy, prostopadłego do muru obronnego Kazimierza, dowodzą niejednocześnie ich budowy. Mur obronny Kazimierza dostawiony jest prostopadłe do muru w obecnej ulicy Krakowskiej, a wyżej wymurowany w poprzek, na jego starszej koronie, ponadto różnią się one doborem materiału budowlanego, sposobem jego użycia i technologią budowy. Omawiany warstwowany mur w ulicy Krakowskiej nie posiada jakichkolwiek pionowych cezur czy styków odmiennych technologicznie wątków. Ewentualne fazy budowy, nieodległe chronologicznie, np. w postaci sezonu budowlanego, czytelne są na całej odsłoniętej długości muru wyłącznie w postaci niewielkich różnic jego poziomych warstw. Nie stwierdzono także jakichkolwiek relikwów innych ścian ewentualnie dostawionych do omawianego muru czy też jakichkolwiek w nim otworów.

Powyższe dowody pozwalają na jednoznaczne stwierdzenie, że odsłonięty mur warstwowany w ulicy Krakowskiej, poprzeczny w stosunku do muru obronnego Kazimierza, jest od niego wcześniejszy chronologicznie, ponadto posiada kontynuację ku północy poza bramą Krakowską (Glinianą). W świetle obecnego stanu wiedzy o urbanistyce gotyckiego Kazimierza trudno było w pierwszym etapie badań jednoznacznie określić genezę i funkcję omawianego muru biegnącego w ulicy Krakowskiej, brak jest bowiem wzmianek w literaturze przedmiotu o ewentualnym dwuetapowym formowaniu szerokości ulicy Krakowskiej, a także brak jest danych o zasięgu zabudowy ku północy na omawianym terenie przed powstaniem murowanych fortyfikacji lokacyjnego miasta⁴. Przyjęto zatem tezę, że odsłonięte obecnie pozostałości muru w ulicy Krakowskiej to zachowana dolna partia muru ograniczającego od zachodu zabudowę przedlokacyjnego Kazimierza. Mur ten jest efektem inwestycyjnym znacznej jednostki osadniczej istniejącej na omawianym terenie, a przekształconej wskutek parcelacji w trakcie lokacji w 1335 roku. Dowodzi tego jego lokalizacja, jednolita strygraficznie i technologicznie struktura oraz rozpoznany zasięg.

³ Cempla Marek, Cechosz Stanisław, Holcer Łukasz: „Obiekty odsłonięte w wykopie na ulicy Bożego Ciała w Krakowie, sprawozdanie z architektonicznego nadzoru badawczego w trakcie prac archeologicznych podczas zakładania instalacji ciepłowniczej”. Kraków 2018, wydruk komp. dostępny w: Cempla i Partnerzy Konserwacja Zabytków; Łukacz Marek M., Łukacz Marek J.: „Kraków ul. Estery 6 – fragment muru obronnego Kazimierza odsłoniętego w piwnicach budynku”. Kraków 2020, wydruk komp. dostępny w PBZA, Łukacz Marek M., Łukacz Marek J., Goras Magdalena: „Kraków ul. Dajwór 17 / Plac Bawół – badania architektoniczne relikwów dwu budynków oraz odcinka muru obronnego Kazimierza, działka 98/1 obr. nr 2. Śrd.”. Kraków 2021, wydruk komp. dostępny w PBZA; Zaitz Emil, Zaitz Michał: *Krakowski Kazimierz w badaniach archeologicznych*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2017, z. 35, s. 155–189.

⁴ Konieczna Wanda: *Początki Kazimierza (do r. 1419)*. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska,

nr 94. Kraków 1938, s. 7–90; Berdecka Anna: *Lokacje i zagospodarowanie miast królewskich w Małopolsce za Kazimierza Wielkiego (1333–1370)*. Wrocław 1982, s. 162; Krasnowolski Bogusław: *Układ przestrzenny krakowskiego Kazimierza w wieku XIV*. „Rocznik Krakowski” 1987, t. 54, s. 17–19; idem: *Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Z dziejów chrześcijan i Żydów w Polsce*. Kraków 1992; Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa*. T. 1. *Kraków do schyłku wieków średnich*. Red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki. Kraków 1992, s. 383–398; Krasnowolski Bogusław: *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu*. Problematyka rozwiązań urbanistycznych. W: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Red. Jerzy Wyrozumski. Biblioteka Krakowska, nr 150. Kraków 2007, s. 383–398; Słóń Marek: *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*. Wrocław 2010, s. 301–305; Schmidt Michał, Starzyński Marcin: *Nowe miasto tkackie? Szkic do dziejów społeczno-gospodarczych podkrakowskiego Kazimierza*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2015, t. 63, nr 1, s. 15–27.

Odsłonięte w trakcie badań archeologicznych partie murów w rejonie dawnej bramy Krakowskiej, widok ogólny od północy, fot. Marek J. Łukacz, 2019

Odsłonięta w trakcie badań archeologicznych partia muru w rejonie dawnej bramy Krakowskiej, równoległego do pierzei tej ulicy, z prawej górą fragment muru obronnego Kazimierza (prostokątnie do warstwowanego muru w ulicy), fot. Marek J. Łukacz, 2019

108

Odsłonięte w trakcie badań archeologicznych partie murów w rejonie dawnej bramy Krakowskiej: A – warstwowany mur równoległy do pierzei ulicy, B – relikwint ławy płytko posadowionego muru poprzecznego, C – część muru obronnego Kazimierza, widok ku północnemu wschodowi, fot. Marek J. Łukacz, 2019

Wschodnie lico warstwowanego muru wykonanego z wapienia łamanego, biegnącego równoległe do pierzei ul. Krakowskiej w partii dawnej bramy Krakowskiej, fot. Marek J. Łukacz, 2019

Grubość muru wynosząca około 90 cm, tj. około 1,5 łokcia, świadczy, że w zamysłu jego budowniczych miał on mieć – a być może miał – wysokość co najmniej dwóch kondygnacji naziemnych. Górne partie muru rozebrano zapewne po roku 1335, w trakcie ustalania obecnego przebiegu ulicy Krakowskiej. Kazimierz po lokacji objął bowiem w tym rejonie znacznie większy teren. Nie można jednakże wykluczyć tezy, że omawianego muru nie ukończono, tj. nie wybudowano go w pełnej wysokości, lecz przerwano jego wznoszenie na poziomie obecnej korony, odstępując tym od pierwotnego zamysłu utrwalenia i ochrony istniejącej zabudowy w tej partii terenu. Odstąpienie to mogło być spowodowane bliskim sąsiedztwem koryta Starej Wisły, powodującym

powtarzające się zalewanie przybrzeżnego terenu w trakcie kolejnych powodzi. Zapewne z tego też powodu lokacyjną granicę Kazimierza ustalono poza terenem najbardziej narażonym na powodzie, na południe od koryta rzeki.

Wyniki tego etapu badań wpłynęły na decyzję o ich kontynuowaniu⁵ w północnej partii ulicy Krakowskiej, pomiędzy bramą Krakowska a Starą Wisłą. Ich wyniki potwierdziły zasadność powyższej tezy, bowiem ujawniły dalszy przebieg rozpoznanego muru już za północną granicą lokacyjnego Kazimierza na odcinku niemal 46 m. Zakres tego etapu badań ograniczony został co prawda tylko do identyfikacji korony muru, lecz uzyskane dane jednoznacznie wskazują, że zarówno południowa część muru w partii dawnej bramy Krakowskiej, jak i jego korona w północnej części ulicy Krakowskiej są w pełni zbieżne pod względem kierunku, grubości, użytego materiału i technologii jego wznoszenia. Łącznie wraz z rozpoznany architektonicznie południowym odcinkiem ustalono przebieg muru o długości blisko 60 m. Mur posiada kontynuację ku południowi i północnemu wschodowi, bowiem od północy odgina się on ku wschodowi, zapewne równoległe do koryta Starej Wisły.

Od zachodu omawiany mur wybudowano w linii odcinka starego szlaku handlowego, tzw. drogi solnej wiodącej przez Wieliczkę i Bochnię na Węgry. Odcinek ten, nazwany później ulicą Krakowską, stanowił główną oś lokacyjnego Kazimierza i według niej m.in. po roku 1335 dokonano

⁵ Chmielewski Bogdan, Cora Piotr: „Sprawozdanie z archeologicznych badań wyprzedzających, związanych z inwestycją dotyczącą przebudowy torowiska tramwajowego w ciągu ulicy Krakowskiej na odcinku od ulicy Rollego do ulicy Dietla wraz z przebudową istniejącego układu drogowego, chodnikowego, ścieżek, towarzyszącej infrastruktury technicznej, węzła rozjazdów Krakowska – Dietla – Stradomska wraz z przebudową ulicy Dietla do ulicy Augustiańskiej oraz przebudową istniejącego mostu Piłsudskiego przez rzekę Wisłę”. Kraków 2021, wydruk komp. dostępny w: Małgorzata Mirek-Chmielewska Badania i Dokumentacja Archeologiczna.

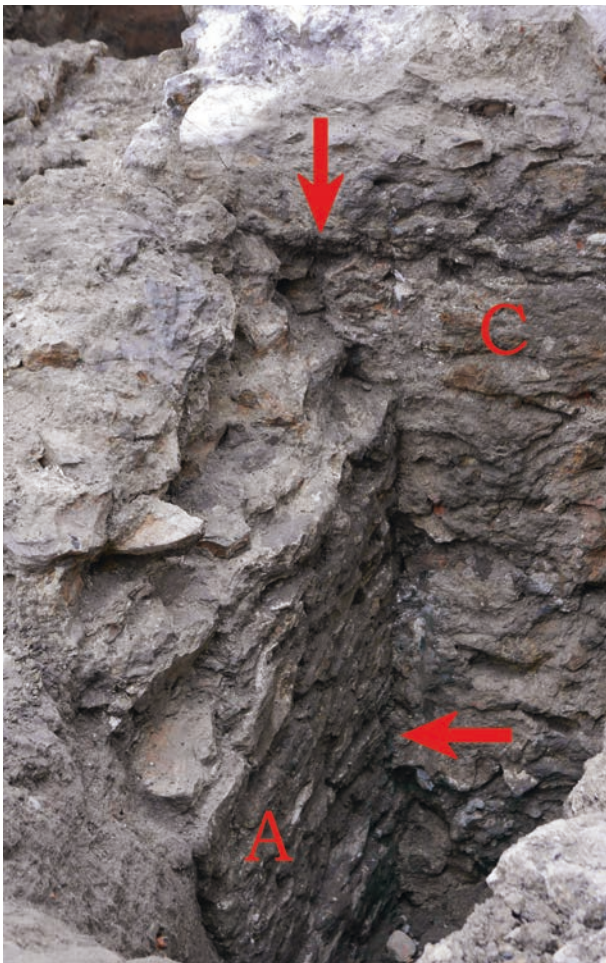

Strzępie południowego lica fragmentu muru obronnego Kazimierza (C) przebiegającego poprzecznie w stosunku do starszego, warstwowanego muru (A), równoległego do pierzi ul. Krakowskiej, fot. Piotr Cora, 2019

Odsłonięty pod nawierzchnią ulicy odcinek warstwowanego muru, równoległy do ściany elewacyjnej domów przy ul. Krakowskiej 5 i 7, widok ku północy, fot. Piotr Cora, 202

109

Odsłonięte partie murów w rejonie dawnej bramy Krakowskiej – dołem widoczne dostawienie wątku muru obronnego Kazimierza (C) do zachodniego lica warstwowanego muru, równoległego do pierzi ulicy (A), górą czytelne wymurowanie wątku muru obronnego na strzępiu korony muru równoległego do pierzi ulicy, fot. Marek J. Łukacz, 2019

tyczenia rynku, ulic i rozmierzania bloków przyszłej zabudowy⁶. Powstanie otoczonej murem jednostki osadniczej bezpośrednio przy szlaku handlowym, bez jego włączania

w obręb murów, świadczyć może o przemyślanej i zorganizowanej działalności inwestycyjnej, odmiennie niż ma to miejsce w naturalnych, sukcesywnie wykształcających się układach owalnicowych, gdzie trakt wraz z jego rozszerzeniem jest osią tych układów.

Dokonane odkrycia weryfikują dotychczasową wiedzę na temat niektórych elementów rekonstruowanej sytuacji i kształtu średniowiecznego Kazimierza w tym rejonie. Odsłonięcie obecnie odcinka średniowiecznego muru w linii ulicy Krakowskiej, sięgającego na północ poza bramę Krakowską, stanowi dodatkowy argument o nieistnieniu w połowie XIV wieku cieku wodnego, tj. fosy czy też odnogi Starej Wisły, przedstawianego w wybranych źródłach, który przebiegać miał w średniowieczu równoległe do północnej partii muru Kazimierza, a zatem przecinałby omawiany mur wraz z otoczoną nim jednostką osadniczą⁷.

Odkryty, nieznany wcześniej mur przedlokacyjny jest interesującym świadectwem pierwotnych zamierzeń i możliwości związanych z procesem powstania Kazimierza. Kwestie przebiegu muru na całej jego długości, a także obecności na omawianym terenie jednostki osadniczej istniejącej przed lokacją Kazimierza w 1335 roku wyjaśnić mogą przyszłe badania archeologiczne. Na temat przedlokacyjnej

⁶ Krasnowolski Bogusław: Lokacje i rozwój Krakowa..., s. 383–398.

⁷ Ibidem, s. 394–395; idem: *Ulice i place...*, il. nr 1, 2; *Atlas historyczny miast polskich*. Red. Roman Czaja. T. 5. *Małopolska*. Red. Zdzisław Noga. Z. 1. *Kraków*. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007. Kazimierz – modułowe rozplanowanie lokacyjne w XIV wieku, mapa 4.17. Na tę kwestię zwrócił uwagę: Laberschek Jacek: Warunki topograficzne, sieć wodna, sieć drożna. W: *Atlas historyczny...*, s. 8–9.

zabudowy tej partii terenu brak jest wzmianek w literaturze przedmiotu, przyjęto bowiem, że wcześniejsze osady funkcjonujące na wyspie wiślanej skupiały się przy kościołach św. Michała i św. Stanisława na Skałce oraz św. Jakuba Apostoła, a także przy kościele św. Wawrzyńca na Bawole. Osady te posiadały już pewien stopień rozwoju, pośrednio potwierdzony zapisem w przywileju lokacyjnym Kazimierza⁸, co było jedną z podstaw tezy o istnieniu stosunkowo dobrze rozwiniętego rzemiosła sukienniczego w miejscu, w którym rozpoczęto lokacyjną limitację mierniczą⁹.

Bibliografia

Prace niepublikowane

- Cempla Marek, Cechosz Stanisław, Holcer Łukasz: „Obiekty odsłonięte w wykopie na ulicy Bożego Ciała w Krakowie, sprawozdanie z architektonicznego nadzoru badawczego w trakcie prac archeologicznych podczas zakładania instalacji ciepłowniczej”. Kraków 2018, wydruk komp. dostępny w: Cempla i Partnerzy Konserwacja Zabytków
- Chmielewski Bogdan, Cora Piotr: „Sprawozdanie z archeologicznych badań wyprzedzających, związanych z inwestycją dotyczącą przebudowy torowiska tramwajowego w ciągu ulicy Krakowskiej na odcinku od ulicy Rollego do ulicy Dietla wraz z przebudową istniejącego układu drogowego, chodnikowego, ścieżek, towarzyszącej infrastruktury technicznej, węzła rozjazdów Krakowska – Dietla – Stradomska wraz z przebudową ulicy Dietla do ulicy Augustańskiej oraz przebudową istniejącego mostu Piłsudskiego przez rzekę Wisłę”. Kraków 2021, wydruk komp. dostępny w: Małgorzata Mirek-Chmielewska Badania i Dokumentacja Archeologiczna
- Chmielewski Bogdan, Łukacz Marek: „Kraków ul. Krakowska / ul. Meiselsa – wyniki badań archeologicznych i architektonicznych przeprowadzonych w czasie wykopalisk w rejonie d. bramy Glinianej na krakowskim Kazimierzu w miesiącu listopadzie 2017”. Kraków 2017, wydruk komp. dostępny w: Małgorzata Mirek-Chmielewska Badania i Dokumentacja Archeologiczna
- Łukacz Marek M., Łukacz Marek J.: „Kraków ul. Krakowska / ul. Meiselsa – wstępne wyniki badań architektonicznych murowanych struktur przestrzennych odsłoniętych w czasie badań archeologicznych w rejonie d. bramy Gli-

- nianej”. Kraków 2019, wydruk komp. dostępny w: Pracownia Badań Zabytków Architektury
- Łukacz Marek M., Łukacz Marek J., Goras Magdalena: „Kraków ul. Krakowska 12 – badania architektoniczne odsłoniętej partii piwnic pod poziomem ulicy”. Kraków 2019, wydruk komp. dostępny w: Pracownia Badań Zabytków Architektury
- Łukacz Marek M., Łukacz Marek J.: „Kraków ul. Estery 6 – fragment muru obronnego Kazimierza odsłoniętego w piwnicach budynku”. Kraków 2020, wydruk komp. dostępny w: Pracownia Badań Zabytków Architektury
- Łukacz Marek M., Łukacz Marek J., Goras Magdalena: „Kraków ul. Dajwór 17 / Plac Bawół – badania architektoniczne reliktów dwu budynków oraz odcinka muru obronnego Kazimierza, działka 98/1 obr. nr 2. Śrd.”. Kraków 2021, wydruk komp. dostępny w: Pracownia Badań Zabytków Architektury

Opracowania

- Atlas historyczny miast polskich*. Red. Roman Czaja. T. 5. *Małopolska*. Red. Zdzisław Noga. Z. 1. Kraków. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007
- Berdecka Anna: *Lokacje i zagospodarowanie miast królewskich w Małopolsce za Kazimierza Wielkiego (1333–1370)*. Wrocław 1982
- Konieczna Wanda: *Początki Kazimierza (do r. 1419)*. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska, nr 94. Kraków 1938, s. 7–90
- Krasnowolski Bogusław: *Układ przestrzenny krakowskiego Kazimierza w wieku XIV*. „Rocznik Krakowski” 1987, t. 54, s. 17–57
- Krasnowolski Bogusław: *Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Z dziejów chrześcijan i Żydów w Polsce*. Kraków 1992
- Krasnowolski Bogusław: *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu*. Problematyka rozwiązań urbanistycznych. W: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Red. Jerzy Wyrozumski. Biblioteka Krakowska, nr 150. Kraków 2007, s. 383–398
- Laberschek Jacek: *Warunki topograficzne, sieć wodna, sieć drożna*. W: *Atlas historyczny miast polskich*. Red. Roman Czaja. T. 5. *Małopolska*. Red. Zdzisław Noga. Z. 1. *Kraków*. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007, s. 8–9
- Schmidt Michał, Starzyński Marcin: *Nowe miasto tkackie? Szkic do dziejów społeczno-gospodarczych podkrakowskiego Kazimierza*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2015, t. 63, nr 1, s. 15–27
- Słoń Marek: *Miasta podwójne i wielokrotnie w średniowiecznej Europie*. Wrocław 2010
- Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa*. T. 1. *Kraków do schyłku wieków średnich*. Red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki. Kraków 1992
- Wyrozumski Jerzy: *Cracovia mediaevalis*. Kraków 2010
- Zaitz Emil, Zaitz Michał: *Krakowski Kazimierz w badaniach archeologicznych*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2017, z. 35, s. 155–189

⁸ Schmidt Michał, Starzyński Marcin: *Nowe miasto tkackie?...*, s. 19: „Otóż król, przyznając mieszczanom nowo lokowanego ośrodka wolność handlową nie tylko w »starym mieście królewskim« (*In antiqua civitas nostra Cracoviensis*), ale także we wszystkich miastach Królestwa Polskiego niewątpliwie nieprzypadkowo określił, iż dotyczy ona własnych sukien (*pannos ipsorum*), a zatem wytwarzanych na miejscu i zapewne będących »szandarowym« produktem tej wspólnoty. Te zostały bowiem wymienione wśród innych przedmiotów handlu na pierwszym miejscu i jako jedyne z nazwy”.

⁹ Kwestię tę poruszał już: Wyrozumski Jerzy: *Cracovia mediaevalis*. Kraków 2010. Kraków średniowieczny jako ośrodek produkcji handlu tekstylnego, s. 316.